

L'intervencionisme polític del batlle general dellà Xixona a finals de l'edat mitjana

The political interventionism of the batlle general dellà Xixona in the late Middle Ages

Per Santiago Ponsoda

Universitat d'Alacant

RESUM:

Aquest article fa una aproximació al paper polític que van jugar els batlles generals dellà Xixona durant les últimes dècades medievals, més enllà de les funcions pròpies del seu càrrec. Per a això, se centra en les accions d'aquests oficials durant les bandositats que tingueren lloc durant la segona meitat del segle xv, així com en els intents de pacificació i control polític del territori.

PARAULES CLAU:

Batllia, política, Oriola, regne de València, segle xv.

ABSTRACT:

This article is an approach to the political role of the batlles dellà Xixona in the late Middle Ages beyond the ordinary obligations of their position. So it focuses on the actions of these officers during the noble conflicts that took place in the second half of the 15th century south of the Kingdom of Valencia, as well as attempts to pacify the pacification and political control of the territory.

KEY WORDS

Batllia, Oriola, Kingdom of Valencia, 15th century.

La Batllia General dellà Xixona

La conquesta del regne de Múrcia per Jaume II va suposar la ràpida instauració de l'aparell administratiu existent en altres territoris de la Corona catalanoaragonesa.¹

Data de recepció: maig 2016. Versió definitiva: octubre 2016.

1. Sobre la conquesta del regne de Múrcia es poden consultar les obres següents: J. M. DEL ESTAL, *Conquista y anexión de las tierras de Alicante, Elche, Orihuela y Guardamar al reino de Valencia por Jaime II de Aragón (1296-1308)*, Alacant, Caja de Ahorros Provincial, 1982; J. M. DEL ESTAL, «El itinerario de Jaime II en la conquista del reino castellano de Murcia (1296-1301)», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* 11, 1996-1997, 135-172; J. M. DEL ESTAL, «Carta magna de anexión de las villas de Orihuela, Alicante, Elche y Guardamar al reino de Valencia por Jaime II de Aragón», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* 1, 1982, 47-78; M. T. FERRER I MALLOL, «Notes sobre la conquesta del regne de Múrcia per Jaume II (1296-1304)», dins *Homenatge a la memòria del prof. Emilio Sáez. Aplec d'estudis dels seus deixebles i col·laboradors*,

Per tant, des de ben prompte trobem al nou territori les dues principals institucions de gestió que eren la Procuració, encarregada del govern del territori, i la Batllia General del regne de Múrcia, que vetllava per l'administració del patrimoni reial. Aquest és, per tant, el punt de partida de la Batllia General dellà Xixona,² la qual va rebre aquest nom després de la divisió del territori entre Aragó i Castella i la incorporació al regne de València de les terres septentrionals que havien format part del regne murcià. Així, el batlle general, ara amb seu a Oriola, va exercir les seues prerrogatives sobre les noves terres incorporades al regne de València mantenint-se independent, des dels seus inicis, de la Batllia General, amb seu a València. Tot i això, aquesta institució va viure un segle XIV convuls, ja que va perdre el seu caràcter reial durant el període en el qual l'infant Ferrant va exercir com a senyor de bona part de les terres del sud valencià, des de 1330 fins a 1364. Malgrat el retorn d'aquesta institució a mans reials a partir d'aquesta última data, el cert és que la senyorialització de gran part del territori va fer que a finals del segle XIV l'àmbit d'actuació del batlle dellà Xixona es limitara als termes d'Oriola i Alacant.

La reducció de l'espai sobre el qual el batlle general exercia la seua jurisdicció i la importància estratègica del territori van donar lloc, tal com assenyala Ferrer i Mallol, a un desfasament entre ingressos i despeses.³ Aquest fet va provocar que,

Barcelona, 1989, 27-44; M. T. FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra. La Corona Catalano-aragonesa y Castilla en la Baja Edad Media*, Barcelona, CSIC, 2005; D. GARRIDO VALLS, «La conquista y repoblación de Murcia por Jaime II según las crónicas catalanas», dins *Actas del III curso de cultura medieval. Seminario: repoblación y reconquista*, Aguilar de Campoo, 1993, 179-191. Pel que fa al tractat de la partició del regne de Múrcia entre Castella i Aragó es poden consultar, entre d'altres, els treballs següents: J. V. CABEZUELO PLIEGO, «La proyección del tratado de Torrellas. Entre el revisionismo político y la negación mental», *Medievalismo. Revista de la Sociedad Española de Estudios Medievales* 20, 2010, 203-237; J. V. CABEZUELO PLIEGO, «La gobernación de Orihuela en el paso del dominio castellano al catalano-aragonés», *Temas oriolanos. Fronteras e identidades en el sur valenciano, siglos XIII-XIV* 2, 2005, 15-27; J. TORRES FONTES, *La delimitación del sureste peninsular (Torrellas-Elche, 1304-1305)*, Múrcia, Anales de la Universidad de Murcia, vol. IX, 1951, 439-455.

2. Els treballs referents a la Batllia General dellà Xixona no són abundats, en gran part per la manca de documentació existent. Tot i això, en podem destacar alguns, com M. T. FERRER I MALLOL, «La Batllia General de la part del regne de València dellà Xixona», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* 6, 1987, 279-231. Sobre les rendes i les despeses de la Batllia General dellà Xixona en el primer quart del segle XIV s'ha de consultar el treball de J. A. BARRIO BARRIO, «Las rentas reales en la procuración de Orihuela, 1305-1324», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* 11, 1996-1997, 43-64. En aquest sentit, sobre els comptes referits al Patrimoni reial de tot el regne a començaments del segle XV, es pot consultar E. GUINOT, «El patrimoni reial al País Valencià a inicis del segle XV», *Anales de Estudios Medievales* 22, 1992, 581-655; en concret inclou informacions per a les terres dellà Xixona a les pàgines 611-614 i 649. També es pot consultar el treball de F. MATEU Y LLOPIS, «El "llibre de capitols ab los quals se arrenden y collecten los drets reals que té sa magestat en la governació y batlia general de Oriola y Alacant" de Luis Ocaña», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* 3, 1984, 260-275, que analitza una obra de començaments del segle XVII en la qual es recullen els diferents drets pels quals el rei percebia ingressos del territori de la governació en aquesta època.

3. FERRER I MALLOL, «La Batllia General...», 294-297.

malgrat l'autonomia del batlle oriolà, aquest oficial tinguerà una certa dependència econòmica del batlle general de València, que portava implícita també una altra de tipus polític i administratiu. Aquesta situació va desembocar en diversos intents del batlle general de València per fer seus àmbits jurisdiccionals que pertanyien al seu homòleg oriolà i que van tenir el seu punt àlgid en les Corts de 1415, quan es va proposar que la Batllia General dellà Xixona fora absorbida per la de València, cosa que no es va portar a terme finalment per la resistència oriolana i alacantina.⁴

Pel que fa a l'estructura de la Batllia oriolana podem assenyalar que al capdavant s'hi trobava la figura del batlle general, el qual era designat pel monarca per tal d'administrar el patrimoni reial del territori de la seua jurisdicció i havia de rendir comptes de la seua gestió al mestre racional, que també era designat pel monarca. Així mateix, en aquesta institució hi havia altres càrrecs subalterns, com un lloctinent a la ciutat d'Oriola, que exercia l'ofici en absència del titular, i altres delegats a Alacant, Monfort i Guardamar.⁵ Aquesta multiplicitat de càrrecs va donar lloc a disputes i tensions entre els diferents oficials i les autoritats de la ciutat d'Oriola, ja que com a representats de la seu de la cort del batlle general van defensar la preeminència d'aquest oficial, o del seu lloctinent, enfront de les intromissions, especialment, del lloctinent d'Alacant. Això els va portar a presentar les seues protestes al monarca, tal com es recull en el memorial de greuges presentat per la localitat a Ferran II, on exposen que malgrat que el batlle general i son lloctinent tenien a Oriola la seua «sella, assessor, escrivans i ministres», el lloctinent d'Alacant s'entremetia «en tota natura de causes», la qual cosa era perjudicial per a la ciutat.⁶

Pel que sembla, cap a finals de l'edat mitjana, les prerrogatives que es van atribuir als lloctinents d'Alacant, Guardamar i Montfort, aprofitant les absències del titular de la Batllia General, van superar les que els corresponien pel seu ofici, el qual en teoria es trobava subordinat tant al batlle general com al seu lloctinent a Oriola. Així, l'any següent de la presentació del greuge anteriorment mencionat, les autoritats oriolanes van tornar a reivindicar davant el rei la preeminència sobre els lloctinents d'altres poblacions del lloctinent del batlle general a Oriola, de qui afirmaven que:

[...] en tot temps, a consell de son ordinari assessor ha acostumat a pro-
veir en tota la Batllia General e anat a les dites viles fer e ministrar justícia.

4. J. B. VILAR, *Historia de la Ciudad de Oriuela*, t. III, *Los siglos XIV y XV en Oriuela*, Múrcia, Patronato Angel García Rogel, Caja de Ahorros de Alicante y Murcia, 1977, 282-283; P. BELLOT, *Anales de Oriuela*, Múrcia, Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert y Real Academia Alfonso X el Sabio, 2011, vol. II, 90.

5. Arxiu Municipal d'Oriola (AMO), Actes Capitulars (AC), reg. A 32, f. 165r-v (21 de juny de 1485).

6. AMO, AC, reg. A 33, f. 123v (24 d'agost de 1484). Cal dir que amb motiu de la sessió de les Corts del regne celebrada a Oriola el 1488 les autoritats van tornar a exposar al rei un greuge en aquest mateix sentit, denunciant les intromissions del lloctinent de batlle general a Alacant per intervenir en el coneixement de tot tipus de causes, AMO, AC, reg. A 32, f. 308v (juliol de 1488).

A aquest argument van afegir que les competències dels lloctinents d'altres localitats es reduïen a conèixer les causes que requerien una ràpida expedició de justícia, en les quals no calia la intervenció de l'assessor de la Batllia, així com:

[...] collir los censals que venen a càrrech de la Batllia General, spachar los càrrechs necessaris en los ports de la mar e altres coses que requeriren determinació de justícia.⁷

En relació amb el que acabem d'exposar, podem assenyalar que les funcions del batlle general se centraven en la gestió del patrimoni reial. Així, com apunta Ferrer i Mallol, el titular d'aquest ofici era responsable de la gestió de tots els recursos referents al domini públic (pastures, boscos, mines, salines, aigua i drets de caça i pesca) i els monopolis reials (forns, molins...). També tenia competències en els assumptes relacionats amb els impostos reials sobre musulmans i jueus, les contribucions pel pas de mercaderies i bestiar, els drets de duana, els monopolis reials i les rendes i drets emfitèutics. A més d'aquestes obligacions, el batlle havia de fer front als pagaments de les despeses de la Corona dins el seu àmbit d'actuació que consistien, principalment, en els salaris dels oficials reials i el manteniment de les fortaleses. Així mateix, aquest oficial gaudia d'un vessant judicial sobre els assumptes marítims i aquells relacionats amb la població jueva i musulmana, i també amb els relacionats amb les rendes i els drets del patrimoni reial.⁸

Cal dir que, en el cas d'Oriola, el batlle general va acabar assumint les responsabilitats del batlle local. En aquest sentit, ja el 1455 les autoritats oriolanes van posar en coneixement del monarca «lo poch útil que la batllia local de aquesta ciutat fa axí a la majestat del senyor rei com a aquesta ciutat». Els arguments exposats eren que el batlle local només tenia com a obligació recaptar 500 sous de censos que pertanyien a la Corona i que més de la meitat se n'anaven en el seu salari. Per aquest motiu van demanar al rei que eliminara aquest ofici, ja que consideraven que el batlle general podia «fer ço que lo dit batlle local fa».⁹ Però aquesta sol·licitud no va ser atesa en aquest moment; de fet, no va ser fins a l'any 1508 que el càrrec de batlle local d'Oriola va anar a parar a mans del batlle general de la partida, en aquest cas Jaume de Santàngel.¹⁰

7. AMO, AC, reg. A 32, f. 165r (21 de juny de 1485).

8. FERRER I MALLOL, «La Batllia General...», 294-300.

9. AMO, AC, reg. A 30, f. 238r (22 d'abril de 1455).

10. Arxiu del Regne de València (ARV), Reial Cancelleria (RC), reg. 424, f. 234r-235v (29 d'abril de 1508). Un cas semblant trobem a Alacant, ja que el 1488 l'ofici de batlle local va recaure en Alfonso Martínez de Vera, qui ja exercia el càrrec de lloctinent del batlle general en aquesta localitat des de 1463. ARV, RC, reg. 424, f. 46r-v (28 de juliol de 1488); ARV, Mestre Racional (MR), reg. 4.561, f. 27v (1463).

Els batlles generals i les bandositats oriolanes de la segona meitat del XV

Durant el segle XV, el càrrec de batlle general de les terres oriolanes va recaure majoritàriament en persones de fora de la Governació. Si bé trobem algunes excepcions com la del Bertomeu Togores, qui el 1411 va succeir a Joan de Roncesvalls, que havia ocupat el càrrec des de 1387.¹¹ L'arribada al tron de Ferran I va suposar el nomenament d'un nou batlle general, en aquest cas Pere Gil, jurista de Morella, que va ser confirmat en el càrrec anys després per Alfons V, l'abril de 1416.¹² Tot i això, en aquest mateix any, la mort de Gil va suposar la designació del cavaller Joan Ram, alcaid del castell de Morella,¹³ qui es va mantenir al capdavant de la Batllia General fins a 1430, any en el qual durant uns mesos va ocupar el càrrec el cavaller Lluís Pertusa, fins que l'octubre del mateix any Alfons el Magnànim va designar el cavaller Joan Roca com a batlle general dellà Xixona per renúncia de Pertusa.¹⁴

La designació de Joan Roca va encetar d'aquesta manera un llarg període de pràcticament cinquanta anys en el qual diversos membres d'aquest llinatge van ocupar aquest ofici, ja que, després de la mort de Joan, el 1439, va recaure en el seu fill, el també cavaller Jaume Roca, el qual va ser confirmat en el càrrec per Joan II el 1458.¹⁵ Aquest va exercir l'ofici en solitari fins a 1473, any en què va ser nomenat el seu fill, el donzell Joan Roca,¹⁶ si bé, almenys fins a 1477, va ocupar el càrrec en forma de coregència junt amb son pare.¹⁷

Però ben prompte, el setembre de 1480, Ferran II va comunicar a les autoritats oriolanes la destitució de Joan Roca com a batlle general dellà Xixona,¹⁸ càrrec que va passar a ocupar el valencià Joan Fabra, cavaller de l'orde de Sant Jaume de l'Espasa, nomenat mesos abans pel monarca sense duració determinada.¹⁹ Fabra va ocupar la titularitat de la Batllia durant deu anys, fins que el 1490 va ser substituït per Jaume de Santàngel i va ser designat lloctinent del mestre racional, ofici ocupat fins al moment per Santàngel.²⁰

11. FERRER I MALLOL, «La Batllia General...», 293.

12. ARV, RC, reg. 418, f. 1r-v (28 d'abril de 1416).

13. ARV, RC, reg. 418, f. 19v-20r (29 d'octubre de 1416).

14. Segons apunta Bellot, Pertusa va ocupar el càrrec durant aproximadament quatre mesos, des de juliol de 1430 fins a octubre del mateix any. BELLOT, *Anales...*, vol. I, 342. El nomenament de Joan Roca com a batlle general es troba a ARV, RC, reg. 418, f. 102r-v bis (14 d'octubre de 1430).

15. ARV, RC, reg. 422, f. 39v-40r (1 de setembre de 1458).

16. ARV, RC, reg. 422, f. 96r-v (21 de setembre de 1473).

17. ARV, RC, reg. 396, f. 119v-120r (3 de maig de 1477).

18. ARV, RC, reg. 304, f. 113v-114r (15 de setembre de 1480).

19. ARV, RC, reg. 423, f. 49v-50v (2 de gener de 1480).

20. Santàngel va ocupar el càrrec de lloctinent de mestre racional des de 1479, data en la qual li va ser també concedida l'escribania de la Batllia General del regne. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Reial Cancelleria (RC), reg. 3635, f. 27r-28v (11 d'octubre de 1479). El bescanvi d'oficis fet per Ferran II va tenir lloc el juliol de 1490, d'aquesta manera, com hem assenyalat, el monarca va concedir a Santàngel la Batllia General dellà Xixona el mateix dia que Fabra rebia la lloctinència del mestre racional, ARV, RC, reg. 424, f. 65v-66v i 66v-68v (1 de juliol de 1490).

La gestió de Fabra, així com la de Jaume Roca i la de son fill Joan, es va veure condicionada de forma significativa pels esdeveniments que van tenir lloc a la governació oriolana durant la segona meitat del segle XV. Les bandositats entre els Rocamora i els Rocafull van representar una lluita pel control polític del territori, la qual cosa va tenir una forta repercussió en les principals institucions presents en aquesta demarcació.²¹ En aquest sentit, la Governació, en mans dels Maça de Liçana, es va mostrar clarament parcial a la causa dels seus familiars, els Rocafull, mentre que el Consell oriolà va conèixer la divisió interna entre els partidaris d'un bàndol i de l'altre.

La Batllia, per la seua banda, va tractar de guardar l'equilibri durant la regència dels Roca entre les dues parcialitats, si bé no sempre va ser possible. D'aquesta manera, en un primer moment, va tenir un paper destacat per delegació reial en els intents per pacificar el territori. Així, el 1469 el monarca Joan II va nomenar lloctinent del governador el batlle general Jaume Roca, al mateix temps que ordenava actuar de forma conjunta els dos oficials en totes les causes i deixava en mans del fill de Jaume Roca la Batllia General.²² En aquest sentit, hem d'assenyalar també que Jaume Roca, en qualitat de batlle general, va veure incrementat el seu vessant de jutge delegat del poder reial a causa de les bandositats per les actuacions arbitràries del governador, per la qual cosa les principals famílies enfrontades amb el governador i els seus parents i fidels van aconseguir deslliurar-se de la seua jurisdicció en tota mena de causes, les quals van passar a ser conegudes pel batlle general; aquest va ser el cas del comte de Cocentina, els Masquefa o els Roiz,²³ partidaris de la causa dels Rocamora.

Però tot i el posicionament dels Roca a favor de la pacificació del conflicte, sembla que les bandositats els van acabar per afectar. De fet, arran d'un abús d'autoritat per part de Joan Roca, Joan II va manar iniciar una investigació el 1477 contra tots els oficials de la Batllia per tal de conèixer qualsevol tipus de greuge que s'haguera pogut cometre al front d'aquesta institució.²⁴ Tres anys després, el procés encara continuava, però ara centrat només en la figura del batlle general i de son pare. Així, doncs, en aquest cas, Ferran II ordenava que foren investigats per si havien donat suport o estaven adherits a alguna de les bandositats, si ha-

Cal afegir-hi que en aquest intercanvi Fabra va eixir perjudicat quant a les retribucions econòmiques, per la qual cosa Ferran II va decidir compensar-li el desfasament salarial. ARV, RC, reg. 308, f. 195v-196v (1 de juliol de 1490).

21. Amb referència a les bandositats que es van produir en la governació a finals de l'edat mitjana es poden consultar els treballs següents: S. PONSODA LÓPEZ DE ATALAYA i J. L. SOLER MILLA, «Violència nobiliària en el sur del reino de Valencia a finales de la Edad Media», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* 16, 2009-2010, 319-347; J. HINOJOSA MONTALVO, «Bandos y bandositats en la gobernación de Orihuela en la Baja Edad Media», *Anuario de Estudios Medievales* 36/2, 2006, 713-750.

22. ARV, RC, reg. 244, f. 57v-59r (1 de gener de 1469).

23. ARV, RC, reg. 104, f. 37v-38r (17 de desembre de 1468) i 160v-161r (31 de març de 1470).

24. ARV, RC, reg. 297, f. 174r-177r (13 d'agost de 1477).

vien sigut subornats per ser parcials per algun dels bàndols o si havien actuat en favor d'algun criminal, relacionat o no amb el conflicte.²⁵

No coneixem més dades sobre aquesta investigació, però sens dubte es troba relacionada amb la destitució de Joan Roca el 1480, ja que, com hem assenyalat abans, aquest mateix any va ser nomenat com a batlle general Joan Fabra. L'actuació d'aquest últim va ser molt més conflictiva que la dels seus predecessors en el càrrec. Des d'un primer moment, Fabra es va mostrar clarament parcial a una de les bandositats, la dels Rocamora, tal com recull un memorial de greuges redactat per les autoritats locals oriolanes:

E lo dit batlle pres per posada la casa d'en Berenguer Morelles, ciutadà de la dita ciutat, cosin germà de mossèn Johan Rocamora, principal en la bandositat contra los dits Rocafull. E ab los dits Rocamores tant quant stech lo dit batle en la dita ciutat e [...] comunicant continuament ab los de la parcialitat dels dits Roquamores, e les coses de aquells tenint per pròpies, axí en paraules com en (obres), per forma que mostrà lo dit batle no ésser vengut a regir sa batlia, mas a formar parcialitat e favorir la dita parcialitat del dit mossèn Roquamora en la dita ciutat, en forma que après sa venguda per ocasió sua la dita ciutat vench en punt de perdre's e matar-se los huns a los altres.²⁶

Aquesta acusació venia reforçada en el memorial, a més, amb diverses accions comeses per Fabra en contra d'altres oficials, les quals es podrien incloure dins la conflictivitat generada per les bandositats. D'aquesta manera, les autoritats oriolanes van denunciar que el batlle havia requerit davant la seua presència Andreu de la Ortolana, un dels guardes dels drets reials a qui va llevar del càrrec que ocupava perquè formava part del bàndol contrari als Rocamora. Un altre cas relatat en el memorial recull les amenaces que Fabra estant a Guardamar va fer «sense alguna justa causa» al subrogat de governador per Pero Maça en aquest lloc, Bertomeu Baró, a qui va dir que faria que fora destituït del càrrec. En aquesta línia, els greuges contra el batlle recollen també l'enfrontament que va tenir amb l'assessor de la cort del governador, Joan Martí, per la qual causa els familiars d'aquest, els donzells Manuel Martí, Lluís Martí, Ausiàs Martí i Ginés Martí, van interposar una queixa davant el justícia criminal i els jurats d'Oriola en la qual acusaven Fabra d'haver injuriat, insultat i amenaçat a Joan Martí a la plaça de la localitat davant de molta gent amb paraules que eren «enujoses e toquen a la honor dels dits propositants».²⁷

25. Les instruccions del monarca també feien referència a altres aspectes que s'havien d'investigar, en concret si havien causat cap perjudici als drets i les rendes reials, si eren responsables de cap frau o engany i si havien lliurat llicències a mudèjars, d'amagat, per anar al nord d'Àfrica o Granada. ACA, RC, reg. 3.606, f. 30v-31r (maig de 1480).

26. AMO, AC, reg. A 26, f. 221r-222v (sense data). Aquest memorial recull tota una sèrie de denúncies contra Joan Fabra que posen de manifest la difícil relació d'aquest amb altres institucions com la Governació i el govern municipal i la seua arbitriarietat i parcialitat.

27. AMO, AC, reg. A 26, f. 221r-222v (sense data).

La presa de posicionament en favor d'una de les parts també es recolza sobre els constants conflictes que Fabra va mantenir amb el governador de la partida, Pero Maça de Liçana, i que van donar lloc a la intervenció de Ferran II. Aquestes disputes abraçaven diversos aspectes que anaven des de qüestions de jurisdicció a assumptes relacionats amb el salari del governador o fins i tot sobre els negocis particulars d'aquest últim.²⁸

Per tant, podem afirmar que aquest tipus d'actuacions generades des de la Batllia oriolana no només no van contribuir a la relaxació del conflicte, sinó que fins i tot l'actuació de Fabra el va agreujar, un aspecte que de segur va tenir ben present Ferran II a l'hora de decidir el relleu del batlle general per Jaume de Santàngel el 1490.

Jaume de Santàngel i l'intervencionisme de Ferran II

Els Santàngel van ser una de les famílies valencianes més destacades durant les últimes dècades medievals. Tot i el seu possible origen convers,²⁹ els seus negocis i els serveis prestats a la monarquia van permetre que diversos membres d'aquesta nissaga ocuparen llocs destacats tant en la cort com en l'aparell administratiu del regne. En aquest sentit, podem assenyalar que la relació d'aquesta família amb les terres de la governació d'Oriola es va iniciar temps abans de la designació de Jaume com a batlle general de la partida. De fet, cap a mitjans del segle XV trobem son pare, Lluís de Santàngel, participant en diverses operacions mercantils³⁰ i, des de 1465 i fins a l'any de la seua mort, el 1476, apareix com a arrendador de les salines de la Mata.³¹ Si bé l'arrendament d'aquestes salines, així com l'activitat comercial, va ser continuat pels seus fills Lluís i Jaume, qui a partir de 1487 gaudirà de l'arrendament en solitari.

Però és abans d'aquesta última data quan Jaume rep el primer ofici reial a les terres de la governació oriolana com va ser el de batlle d'Alacant, el 1479,³² un càrrec que s'unia als que ja posseïa: el de lloctinent del mestre racional i el de coper del rei.³³ Aquesta designació s'enquadra perfectament en la política reial de concessions d'oficis com a retribucions als serveis prestats per un individu o llinatge. Però el seu nomenament va més enllà. En aquest sentit, pensem que la proximitat del llinatge a la monarquia va ser utilitzada convenientment per Santàngel per tal d'aconseguir la gestió d'un càrrec que podia afavorir de manera evident els interessos econòmics

28. ARV, RC, reg. 306, f. 69r-70r (11 de maig de 1484).

29. Amb referència al debat sobre el possible origen convers de la branca valenciana dels Santàngel es pot consultar A. BLASCO MARTÍNEZ, «Aportaciones documentales para el estudio del origen troncal de los Santàngel», dins *Lluís de Santàngel i el seu temps*, València, Ajuntament de València, 1992, 119-131.

30. J. HINOJOSA MONTALVO, «Los Santàngel en tierras alicantinas», dins *Lluís de Santàngel i el seu temps*, València, 1992, 47 i 49.

31. J. HINOJOSA MONTALVO, «Las salinas del mediodía alicantino a fines de la edad media», *Investigaciones geográficas* 11, 1993, 285-289.

32. ARV, RC, reg. 423, f. 15v-17r (7 d'agost de 1479).

33. HINOJOSA MONTALVO, «Los Santàngel en tierras...», 53.

i comercials que la família tenia en les terres del sud del regne valencià, com ja hem mencionat unes línies més amunt. De fet, hem d'assenyalar que Jaume de Santàngel després de prendre possessió de la Batllia mai no va exercir-ne la gestió directa, sinó que la va encomanar des d'un primer moment a Antoni Mingot, a qui va cedir la totalitat del seu salari de batlle.³⁴ La importància d'aquesta cessió del càrrec rau en el fet que Mingot formava part d'una de les famílies de mercaders més destacades de la governació i que ocupava un lloc influent dins el patriciat urbà de la localitat,³⁵ la qual cosa va permetre a Santàngel refermar la seua presència en les xarxes comercials del territori i controlar un dels seus principals negocis, com era el de les salines de la Mata. De fet, aquesta relació entre la localitat d'Alacant i els negocis dels Santàngel la podem observar clarament en l'ordre de Ferran II dirigida al lloctinent del batlle general en aquesta localitat, Alfonso Martínez de Vera, quan encara era batlle local Jaume de Santàngel, qui apareixia com a arrendador de les salines de la Mata junt amb el seu germà Lluís. Així, el monarca comunicava a Martínez de Vera que no posara cap impediment als carregaments de sal que es feren i que fins i tot «li doneu tanta favor, expedició e endreça quanta vos sia possible».³⁶

Tot i els beneficis que podem suposar que li reportaria l'ocupació de la Batllia alacantina, el cert és que a començaments de 1486 Jaume de Santàngel va renunciar a aquest ofici.³⁷ Una data difícil per a la família Santàngel si tenim en compte que a finals de 1485 s'inicien els testimonis contra els Santàngel pel procés inquisitorial obert contra sa mare, Brianda de Santàngel,³⁸ per la qual cosa aquesta renúncia al càrrec podria estar en estreta relació amb aquest fet.

Però tant sols dos anys després de la finalització del procés inquisitorial, que va acabar amb l'absolució de Brianda, Jaume va rebre el 1490 l'ofici de batlle general dellà Xixona.³⁹ Aquesta designació va representar l'inici de la regència d'aquest ofici pels Santàngel fins a ben entrada l'època moderna, en concret fins a 1579;⁴⁰ d'aquesta manera, això exemplifica com la monarquia torna a perpetuar un mateix llinatge al capdavant d'una institució reial, tal com havia succeït amb els Maça de Liçana al front de la Governació oriolana.⁴¹

34. ARV, MR, reg. 4.569 bis, f. 33r (1485).

35. Un esbós de l'activitat comercial d'aquest destacat mercader alacantí es pot consultar a J. L. SOLER MILLA, «Historia de un prohombre de Alicante: Antoni Mingot», *El Salt. Revista de l'Institut Alacantí de Cultura Joan Gil-Albert* 18, 2009, 36-39.

36. ARV, RC, reg. 306, f. 84r-v (14 d'agost de 1484).

37. ARV, RC, reg. 424, f. 15r-16v (23 de gener de 1486).

38. R. BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, «La familia Santàngel según el proceso inquisitorial de Brianda de Santàngel», dins *Lluís de Santàngel i el seu temps*, València, Ajuntament de València, 1992, 70-99. Aquest autor assenyala que aquest procés contra la mare de Jaume de Santàngel podria estar en relació amb la mort de l'inquisidor Arbues a Saragossa, en què alguns Santàngel d'Aragó van estar implicats, a causa del desig per part dels inquisidors de trobar possibles còmplices dins la família (p. 76).

39. ARV, RC, reg. 424, f. 65v-66v i 66v-68v (1 de juliol de 1490).

40. HINOJOSA MONTALVO, «Los Santàngel en tierras...», 46.

41. Els Maça de Liçana van ocupar el càrrec de governador dellà Xixona des de 1427, data del nomenament de Pero Maça de Liçana, fins a la mort, ja ben entrat el segle XVI, de Pero Maça

Respecte a la successió de Jaume de Santàngel, J. B. Vilar assenyala que el 1501 és el seu fill Miquel Jeroni Santàngel qui va passar a ocupar la titularitat de la Batllia General dellà Xixona.⁴² Desconeixem la procedència de les dades proporcionades per Vilar, si bé no coincideixen amb les que ens ofereix el cronista Bellot, qui assenyala que Miquel Santàngel va començar a regir aquest ofici el 1511.⁴³ En aquest sentit, hem de dir que Jaume de Santàngel va morir el setembre de 1516, segons va declarar Joan Maça al Consell oriolà,⁴⁴ i tot apunta que fins aquesta data Jaume de Santàngel va gaudir de l'ofici de batlle general. Podem afirmar, doncs, que el 1507 el mateix Ferran II va confirmar aquest ofici, i altres mercès, a Jaume de Santàngel i li va conferir la facultat de poder deixar el càrrec a son successor.⁴⁵ Aquesta va ser la provisió reial en la qual la reina Joana es va basar per a confirmar Miquel de Santàngel com a batlle general dellà Xixona poc després de la mort de son pare.⁴⁶ Però sembla que això no va ser suficient, ja que el Consell oriolà va determinar que no es donara possessió a Miquel de la titularitat de la Batllia fins que el rei el confirmara en el seu ofici.⁴⁷ Tot i això, a finals de 1516 ja trobem Miquel de Santàngel a Oriola exercint el càrrec de batlle general fins a 1550, any en què va ser substituït per Diego de Santàngel.⁴⁸

El nomenament de Jaume de Santàngel com a batlle general dellà Xixona pot ser explicat des de diversos prismes. Per una banda, respon, com en el cas de la batllia alacantina, a la política reial de designacions d'oficis com a recompensa pels serveis prestats. En aquesta línia ja hem mencionat que Santàngel va gaudir al llarg dels anys de diversos oficis de designació reial. Uns càrrecs que li reportaven tant ingressos monetaris com una plataforma politicoadministrativa que reflectia la seua posició. Però en el cas que ens ocupa podem assenyalar dos factors més que cal tenir en compte. D'una banda, hi ha l'interès de Santàngel per aquestes terres. En aquest sentit, hem d'apuntar que els beneficis econòmics d'aquesta designació anaven més enllà del salari rebut, ja que li permetia ocupar una situació privilegiada a l'hora de gestionar una de les seues principals fonts d'ingressos com era la sal de la Mata. No obstant això, no entrarem a detallar l'aspecte referit a la gestió d'aquestes salines durant la seua regència, ja que aquest assumpte ha sigut tractat en diversos treballs per autors com Hinojosa Montalvo i Soler Milla.⁴⁹

de Liçana i Carròs, qui va ser nomenat governador el 1507. ARV, RC, reg. 418, f. 84v-85r (8 de març de 1427), reg. 424, f. 220v-223v (9 d'agost de 1507).

42. J. B. VILAR, *Historia de la ciudad y obispado de Orihuela*, t. IV, *Orihuela, una ciudad valenciana en la España Moderna*, Múrcia, Patronato Angel Garcia Rogel, Caja de Ahorros de Alicante y Murcia, 1981, vol. III, 734-735, taula 69.

43. BELLOT, *Anales...*, vol. II, 91.

44. AMO, AC, reg. A 39a, f. 217r (2 d'octubre de 1516).

45. AMO, AC, reg. A 39a, f. 46r-v (6 de març de 1507).

46. AMO, AC, reg. A 39a, f. 47r-48r (28 de setembre de 1516).

47. AMO, AC, reg. A 39a, f. 219v (24 d'octubre de 1516).

48. AMO, AC reg. A 39a, f. 247r (25 de desembre de 1516); HINOJOSA MONTALVO, «Los Santàngel en tierras...», 53.

49. HINOJOSA MONTALVO, «Las salinas del mediodía alicantino...», 279-292; J. L. SOLER MILLA, «El aprovechamiento de los recursos naturales: explotación y producción de la sal en el mediodía

Així mateix, l'aspecte econòmic de Santàngel també es va veure refermat pel nomenament si tenim en compte que, l'any següent de la seua designació com a cap del patrimoni reial en les terres oriolanes, va esdevenir senyor de vassalls després de la compra de la heretat de Redovà, situada dins el terme de la ciutat d'Oriola, la qual va assolir la condició de senyoriu alfonsí.

Des de ben prompte, Santàngel va posar de manifest el seu interès per poblar aquest indret, de manera que el nou titular del lloc va impulsar l'edificació de cases i va sol·licitar a les autoritats municipals alguns avantatges fiscals per tal d'atraure-hi pobladors.⁵⁰ Aquesta sol·licitud va ser resposta favorablement als interessos de Santàngel, ja que els oficials oriolans van concedir l'exempció del pagament de la cisa i la contribució del mur durant un termini de vint anys als habitants d'aquest lloc.⁵¹ El resultat d'aquest esforç per assentar nous pobladors el podem observar en les xifres recollides en el padró de 1510, en què es comptabilitzen un total de seixanta-una cases per al lloc de Redovà, vint de les quals pertanyien a pobladors cristians i la resta a mudèjars.⁵²

Cal assenyalar que en els anys posteriors Jaume de Santàngel va incrementar les seues possessions territorials en aquestes contrades al voltant del nucli de Redovà. Així, el 1498 el Consell li va lliurar la partida del Fondó, sembla que, segons apunta Bellot, com a mostra d'agraïment per les seues gestions en el plet que mantenia Oriola per la consecució del bisbat propi,⁵³ i anys més tard, el 1522, el seu successor va aconseguir fer seua la propietat de l'heretat de Rubes, limítrofa al senyoriu. Com assenyala Bernabé Gil, aquestes noves parcel·les van ser annexionades al seu patrimoni en qualitat de propietat senyorial.⁵⁴

Però més enllà de l'aspecte econòmic, el nomenament de Santàngel es troba, al nostre parer, íntimament lligat també a la situació convulsa del territori i a l'ofensiva de Ferran II contra la noblesa i els municipis amb l'objectiu de sotmetre les forces més destacades del territori. Els anteriors batlles generals s'havien vist involucrats en el conflicte polític que enfrontava els Rocamora i els Rocafull, i, en el cas de Joan Fabra, es va posicionar de manera evident en favor dels primers. Aquest

valenciano (siglos XIII-XVI)», dins *Sal, agricultura y ganadería: la formación de los paisajes rurales en la Edad Media*, Palma, Vessants, arqueologia i cultura, 2013, 205-264.

50. Sobre les disputes per tal d'atraure població mudèjar entre els diferents senyors del territori a finals de l'edat mitjana es pot consultar S. PONSODA LÓPEZ DE ATALAYA, «Migracions mudèjars i disputes senyorials al sud valencià a les darreries de l'edat mitjana», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* 17, 2011, 469-482.

51. AMO, AC reg. A 34, f. 89v (12 de maig de 1491) i f. 92v (21 de maig de 1491); D. BERNABÉ GIL «Los Santàngel, señores alfonsinos. Aspectos de una colonización señorial en territorio de realengo», dins *Lluís de Santàngel i el seu temps*, València, Ajuntament de València, 1992, 58.

52. ARV, RC, reg. 514 ter, f. 246v-247r (12 d'octubre de 1510).

53. Respecte del plet del bisbat es poden consultar els treballs d'A. CARRASCO RODRÍGUEZ, «Los orígenes del pleito del obispado de Orihuela (siglos XIII-XIV)», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* 11, 1996-1997, 633-642; A. CARRASCO RODRÍGUEZ, *La ciudad de Orihuela y el pleito del obispado en la edad moderna*, tesi doctoral, Alacant, 2001.

54. BELLOT, *Anales...*, vol. I, 501 i 521; BERNABÉ GIL, «Los Santàngel, señores alfonsinos...», 59-60.

fet, unit a l'arbitrarietat mostrada pels Maça de Liçana al capdavant de la institució de la Governació, havia contribuït a allargar el conflicte i al fet que totes les institucions reials, així com els consells de les dues principals localitats del territori, es veieren afectades per les disputes entre els llinatges abans esmentats. Així, doncs, Ferran II es va valdre d'un membre de la nova noblesa de servei per tal de dur a terme els seus propòsits. Un home d'una lleialtat manifesta a la Corona i sense cap tipus de lligam clientelista que afermava la figura del monarca en aquestes terres. D'aquesta manera, el càrrec de batlle general dellà Xixona pren, amb la figura de Jaume de Santàngel, un marcat caràcter polític, més encara si tenim en compte la minva de les rendes a gestionar i la relaxació del vessant bèl·lic del territori després de la unió matrimonial entre Castella i Aragó. Aquest paper, per tant, va incrementar la rellevància del càrrec, més enllà de les seues atribucions ordinàries, i es va manifestar en l'intervencionisme, principalment, en el pla de l'administració local.

Així, doncs, l'escenari de la política municipal va ser el lloc on Santàngel va tenir més protagonisme. Les institucions locals van esdevenir l'espai de disputa de les parcialitats, especialment a Oriola, i el lloc on es manifestaven els conflictes derivats de les lluites per la preeminència política entre les famílies més destacades de nobles i ciutadans. Aquestes van posar en marxa diverses estratègies i mecanismes en les diferents fases del procés electoral per tal d'aconseguir els principals oficis locals, alhora que tractaven de barrar el pas als seus contrincants. Tot això va crear un clima d'inestabilitat dins els consells locals durant les darreres dècades del segle XV. Davant d'això, la gestió dels Maça de Liçana al capdavant de la Governació, lluny de contribuir a la solució dels problemes, va augmentar la conflictivitat com a conseqüència del seu desig de control dels òrgans municipals com a part de la seua estratègia per afermar la seua preeminència al territori.

Aquestes disputes van donar lloc a una divisió de les elits nobiliàries i ciutadanes d'Oriola i Alacant, que va ser aprofitada per Ferran II per a sotmetre als seus designis les principals forces del territori, entre les quals es trobaven la noblesa i les institucions municipals. Així, doncs, la conflictivitat generada a les terres oriolanes va resultar una ocasió propícia per a tractar d'imposar-se i portar a terme els seus propòsits. Però aquest no va ser un objectiu ni fàcil ni senzill. En un primer moment, la monarquia es va veure incapaç de pacificar el territori, en gran part perquè el seu instrument fonamental, el principal delegat regi, que era qui havia d'imposar la pau i impartir justícia en el seu nom, estava involucrat en aquesta pugna. Així, més enllà de la imposició i la renovació de treves, la monarquia va haver d'articular altres mecanismes per cercar la pau i tractar de reconduir la institució de la Governació llevant capacitat de maniobra al seu titular, entre les quals trobem la destitució temporal del governador i sobretot l'assignació d'assumptes a altres oficials, així com el nomenament d'assessors legals externs.

Però aquestes actuacions anaven dirigides a resoldre només un dels fronts oberts, l'altre, el municipal, va requerir d'altres tipus de mesures. Les contínues reformes de les fases clau del sistema, així com les suspensions del regiment d'insaculació encaixen en la política de caire intervencionista que la monarquia va portar a terme amb relació als municipis cap a finals de l'edat mitjana. Un intervencionisme que, com apunta Torras i Ribé, està definit per una sèrie de mecanismes

com ara suspensions, elaboració de nòmnes de càrrecs i alteracions de les normes. Uns aspectes que afectaven de forma manifesta el funcionament regular del sistema amb el propòsit de reduir el protagonisme polític de l'oligarquia i assegurar-se la seua docilitat.⁵⁵ Així, les accions esmentades, junt amb les resolucions reials per a posar fi a les disputes que tenien lloc dins el regiment, van ser les eines utilitzades per la monarquia per tal d'aconseguir el seus propòsits. Però aquests passaven, a més, en el cas oriolà, per la pacificació de la conflictivitat política generada per les parcialitats, per la qual cosa les seues actuacions no anaven contra el regiment pròpiament dit, sinó contra l'oligarquia local, ja que per a aconseguir aquest darrer objectiu calia trencar els lligams de dependència que sustentaven aquestes parcialitats i que controlaven la institució local des del seu interior i que eren la causa fonamental dels debats. En aquest punt, a través de provisions que resolien conflictes electorals, la concessió de càrrecs i responsabilitats, l'enviament de cedos o la insaculació directa d'individus, Ferran II va tractar, per una banda, de guanyar-se la fidelitat de llinatges manifestament parcials i, per una altra, dotar de més protagonisme dins el regiment a individus i llinatges que no estaven involucrats en els debats, a fi d'assegurar-se la submissió d'aquests últims a les seues directrius.

Però per a posar en marxa aquesta estratègia Ferran II necessitava un representant aliè al territori i capaç de dur a terme, sense ingerències, les instruccions reials. El nomenament de Joan Fabra com a batlle general responia a aquesta necessitat, però la seua implicació en el conflicte oriolà va fer fracassar l'objectiu del monarca. Serà, per tant, amb Jaume de Santàngel quan Ferran II podrà intervenir de ple en els regiments municipals.

D'aquesta manera, pocs mesos després del nomenament de Santàngel, Ferran II va decretar la suspensió del regiment d'insaculació municipal d'Oriola.⁵⁶ Un fet en el qual el nou batlle general va tenir un paper destacat com a delegat regi. Els arguments aportats pel monarca per suspendre el procés d'elecció de càrrecs tenen relació amb els fraus i disputes internes del Consell oriolà. Però, més enllà d'això, Ferran II va dictar que tots els membres de l'estament militar i els ciutadans majors que integraven els sacs d'on s'extreien els oficis foren llevats de les borses i que a partir d'aquell moment la graduació seria feta al Consell reial. Per la seua banda, Jaume de Santàngel va rebre l'encàrrec del monarca que no es permetera fer cap graduació durant tres anys i que fora el responsable, cadascun dels anys que es mantinguera la suspensió, d'introduir en els sacs els noms dels candidats enviats pel monarca per tal de fer-ne l'elecció. A més a més, el batlle general havia de cus-

55. J. M. TORRES I RIBÉ «La política municipal de Fernando el Católico en los reinos de la Corona de Aragón», dins *1490 en el umbral de la modernidad. El Mediterráneo europeo y las ciudades en el tránsito de los siglos XV-XVI*, València, Consell Valencià de Cultura, 1994, vol. 1, 255. De fet aquest autor assenyala que la intervenció reial en el règim insaculatori s'inscriu en una ofensiva frontal contra les oligarquies locals. TORRES I RIBÉ, «La política municipal...», 243.

56. ACA, RC, reg. 3568, f. 19r-20v (28 de febrer de 1491). Sobre la suspensió del regiment oriolà per part de Ferran II es pot consultar D. BERNABÉ GIL, *Élites de poder y administración municipal en una Ciudad valenciana: Oriuela en la época foral moderna*, tesi doctoral, Alacant, 1988, vol. I, 92-100.

todiar els sacs closos i segellats que es feien servir durant el procés de tria de càrrecs. D'aquesta manera, Santàngel superava les funcions pròpies del seu ofici com a delegat reial en el territori i esdevenia el braç polític del monarca en aquestes terres, deixant de banda al governador de la partida, qui no s'havia mostrat fiable a l'hora de resoldre els conflictes existents i a qui va ordenar que es posara al servei del batlle en la qüestió referida a la suspensió de les eleccions.⁵⁷

Aquesta provisió va afectar en un primer moment l'elecció de jurats i del sobrecequier, que s'havia de celebrar en dates pròximes, i també la del mostassaf, la qual tenia lloc el setembre. En aquesta última, Santàngel va tenir un paper més actiu, ja que van eixir elegits tres individus que, finalment, van ser rebutjats pel Consell per diversos motius. Un d'ells va ser Pere Roiz Mestre, qui en aquells moments exercia d'assessor de la cort de la Governació, motiu pel qual no va ser admès a ocupar el càrrec de mostassaf. Tot i això Santàngel, en contra de la decisió de les autoritats municipals, va acceptar la seua elecció i va acabar ocupant el càrrec.⁵⁸

Poc temps després i davant l'elecció dels justícies, el rei torna a enviar una altra provisió a la ciutat d'Oriola dirigida al batlle general i als oficials locals, per la qual va prohibir l'elecció d'aquests càrrecs i va obligar a acceptar els noms que ell mateix proposava a través del batlle.⁵⁹ Així, doncs, el dia de l'elecció es van admetre els individus proposats pel monarca en un procés vigilat per Jaume de Santàngel, qui a més va llegir davant de tots els assistents les diferents provisions reials referides a la suspensió del regiment. Acceptats els nous justícies es va procedir a l'elecció dels altres càrrecs, que es va fer segons establia el regiment, a partir de les nòmines enviades pel rei mesos abans, i així van ser triats els consellers, el monidor, el clavari i l'obrer de la localitat, l'elecció dels quals va ser ratificada pel batlle general.⁶⁰

La intervenció de Santàngel com a delegat reial va ser molt destacada des del primer moment, arribant a actuar amb criteri propi en algunes ocasions, com ara en l'elecció de Pere Roiz Mestre o en la de Lluís de Soler. En aquest últim cas, Soler havia sigut designat pel monarca com a sobrecequier en l'elecció de 1492, però les autoritats oriolanes van rebutjar-ne el nomenament per considerar que no reunia tots els requisits, per la qual cosa Santàngel davant aquest fet va designar Miquel Martínez per a ocupar provisionalment el càrrec esmentat fins que el monarca es pronunciara sobre l'assumpte.⁶¹ Finalment, Soler no va ser acceptat per a ocupar l'ofici, per la qual cosa el batlle general va decidir, pel seu compte, nomenar com a sobrecequier Joanot Ximénez davant la presència de les autoritats oriolanes.⁶²

57. ACA, RC, reg. 3667, f. 277v-278r (25 de febrer de 1492).

58. AMO, AC, reg. A34, f. 109r-v (29 de setembre de 1491).

59. ACA, RC, reg. 3667, f. 166r-v (28 de novembre de 1491).

60. AMO, AC, reg. A34, f. 137r-143v (21 de desembre de 1491).

61. AMO, AC, reg. A34, f. 189r (10 de juny de 1492).

62. AMO, AC, reg. A34, f. 189r (22 de juny de 1492).

El setembre de 1492 es va produir un nou conflicte amb les autoritats oriolanes arran de la carta de Jaume de Santàngel dirigida al Consell oriolà, que recollia el nom de qui havia d'ocupar el càrrec de mostassaf, en aquest cas Joan Martínez, el qual exercia com a escrivà de la cort de la Batllia. Dos dels consellers van rebutjar el nomenament i el mateix Consell va acordar iniciar les gestions amb Santàngel per tal de sol·licitar la recuperació de les eleccions, ja que, segons ells, el batlle s'havia mostrat disposat a fer aquest negoci en favor de la ciutat.⁶³ Aquesta sol·licitud va ser atesa pel batlle general, qui en el mes de febrer de 1493 va comunicar al Consell oriolà les gestions realitzades davant el monarca, el qual finalment va acceptar la devolució del regiment.⁶⁴ En aquesta gestió, Santàngel no va ser estar sol, ja que, segons informa el mateix batlle, hi va intervenir també Francesc Desprats, nunci apostòlic davant els reis.⁶⁵ Però més enllà d'aquest darrer aspecte, el cert és que Santàngel es va guanyar la voluntat i el respecte de les autoritats oriolanes, les quals no dubtaran a recórrer a ell per tal de solucionar altres aspectes relatius a la devolució i la reforma del regiment.⁶⁶

En aquest sentit, hem d'assenyalar que l'acció de Jaume de Santàngel no es va limitar únicament a la capital oriolana. De fet, el batlle va intervenir molt activament també en la suspensió del regiment insaculatori de la localitat d'Alacant. Així, el juny de 1491 li va encarregar que, junt amb el mestre racional, es presentara en aquesta població per tal de «redreçar e reparar-la».⁶⁷ Desconeixem els motius concrets d'aquest encàrrec, però probablement van estar relacionats amb els arguments donats per Ferran per a suspendre, a través de l'acció del batlle general, el sistema alacantí d'eleccions de càrrecs municipals aquest mateix any abans de l'elecció de jurats:⁶⁸

Per la informació que mos és feta dels grans abusos causats en lo regiment de sach de la dita vila de Aliquant e mala administració de les pecúnies de aquella.

En aquesta ocasió, més enllà de les vicissituds polítiques de la localitat, la mala gestió dels recursos econòmics locals va fer que el rei obligara les autoritats locals a arrendar públicament tots els drets de la localitat amb el vistiplau del batlle general i que admeteren com a clavari i receptor de les pecúnies el batlle alacantí. Així mateix, pocs mesos després d'aquest manament, Ferran II va encarregar a Santàngel que es fera càrrec de l'assumpte del deute alacantí per tal de poder solucionar-lo.⁶⁹ Santàngel va actuar d'una manera semblant a la del cas oriolà, i així el trobem a la localitat alacantina per a fer complir els manaments reials.⁷⁰ De fet,

63. AMO, AC, reg. A34, f. 215r-v (29 de setembre de 1492).

64. AMO, AC, reg. A35, f. 16r-v (5 de febrer de 1493).

65. AMO, AC, reg. A35, f. 56r (30 de maig de 1493).

66. AMO, AC, reg. A35, f. 41r (19 de maig de 1493).

67. ACA, RC, reg. 3571 bis, f. 76v-77r (20 de juliol de 1491).

68. ACA, RC, reg. 3667, f. 166v-167v (28 de novembre de 1491).

69. ACA, RC, reg. 3667, f. 267v-268r (25 de febrer de 1492).

70. ACA, RC, reg. 3666, f. 72r (20 de juliol de 1492).

va participar molt activament també en la restitució del regiment alacantí, tal com va reconèixer el monarca mateix.⁷¹

Així, doncs, com apunta Bernabé Gil, va ser la forta influència d'aquest personatge en la cort reial la que va possibilitar que les súpliques de les autoritats locals oriolanes –i, per extensió, afegim que també les alacantines– foren ateses pel monarca en aquest sentit.⁷² A la qual cosa podem afegir que Santàngel a través d'aquestes actuacions es va guanyar el posicionament favorable de les autoritats locals envers la seua persona. De fet, Santàngel no es va limitar al compliment estricte de les ordinacions disposades per la Corona, sinó que va buscar personalment incrementar el seu protagonisme en les relacions d'aquestes terres amb el rei. Per aquest motiu va sol·licitar a Ferran II que si alguna persona de la governació es dirigira al rei per tal d'obtenir qualsevol tipus de provisió, aquesta súplica li fora comunicada abans que el monarca prenguera qualsevol tipus de decisió.⁷³

Aquest vessant de caire polític relacionat amb l'àmbit municipal es va complementar amb l'acció encaminada a subjectar la gestió partidista que es feia des de la cort del governador. En aquest sentit, són diverses les actuacions que podem observar en aquesta línia. Una de les fonamentals va ser assumir les causes judicials que pertanyien a la cort de la Governació i en les quals estaven implicades membres dels llinatges confrontats en les bandositats. Aquest va ser el cas del procés entre Joana Pérez, vídua del donzell Jaume Masquefa, i Damiata Rocafull i els seus fills Lluís i Ramon. El motiu de la causa va ser la mort de Perot Masquefa, fill de Joana i Jaume, per la qual van ser acusats els Rocafull. En un primer moment, el litigi va ser vist per la Governació, però a requeriment de Joana Pérez va passar a ser vist directament pel batlle general després de considerar el governador com a parcial en aquest assumpte, qui, a més, va ser acusat de demorar l'aplicació de la sentència contra els condemnats, els quals eren familiars seus.⁷⁴

Així mateix, podem assenyalar un altre exemple en el qual el donzell Pere Ximénez va sol·licitar al monarca deslliurar-se de la jurisdicció del governador al·legant sospites contra la seua imparcialitat. En aquest sentit, es va dictaminar que les causes relatives al sol·licitant, així com als seus fills, que s'hagueren de tractar a la cort de la Governació hagueren de ser vistes en presència del batlle general o, en la seua absència, del seu lloctinent.⁷⁵

A més d'aquestes mesures, hem d'afegir que durant els primers anys de la seua regència, Santàngel va exercir el paper de vigilant i informador davant el rei de les accions del governador de la partida. Un exemple del que acabem d'exposar el trobem, de nou, en relació amb l'aplicació de la justícia. Així, el febrer de 1492 Ferran II reconeix haver-se informat, a través de Santàngel, de la situació d'arbitra-

71. ACA, RC, reg. 3568, f. 59r-60v (10 de juliol de 1493).

72. BERNABÉ GIL, *Élites de poder y administración municipal...*, 98.

73. ACA, RC, reg. 3667, f. 322r (11 d'abril de 1492).

74. ARV, RC, reg. 136, f. 109r-v (28 de juliol de 1491); ACA, RC, reg. 3648, f. 202v (21 de setembre de 1491).

75. ACA, RC, reg. 3649, f. 22v-23r (20 de febrer de 1492).

rietat manifestada en les decisions judicials del governador, a qui ordena que la justícia «sia feta egualment, axí al gran com al xich, sens excepció de persones».⁷⁶

En aquesta mateixa data, trobem altres provisions reials dirigides al governador amb relació a les composicions. Així, Ferran II va prohibir a Pero Maça de Liçana que fera cap composició sense la intervenció del batlle general⁷⁷ i, alhora, li va manar que presentara a Santàngel totes les composicions que havia rebut des del seu nomenament en pagament del seu salari per tal de conèixer-ne realment la quantitat total.⁷⁸

El propòsit polític del seu nomenament queda manifest en les accions abans exposades, més si tenim en compte que la presència de Santàngel en aquestes terres exercint al capdavant de la Batllia es va limitar als primers anys de la seua regència. De fet, poc després de la devolució dels sistemes d'elecció municipals, la gestió directa del càrrec va quedar en mans del lloctinent, que no era altre que Pere Desprats, germà del nunci apostòlic Francesc Desprats,⁷⁹ qui va exercir el càrrec des de 1492 fins a 1512 i va aconseguir que l'ofici es mantinguera dins el seu llinatge en els anys posteriors, ja que va ser ocupat per Jaume i Miquel Desprats, respectivament.⁸⁰

Així, doncs, la documentació consultada posa de manifest l'absentisme del titular de la Batllia durant la resta de la seua regència, sense que puguem descartar presències puntuals en aquestes terres, la qual cosa ens porta a pensar que la seua designació responia principalment a un objectiu específic de la monarquia relacionat amb l'intervencionisme municipal, encara que també es barreja l'interès de Santàngel mateix. Per tant, podem assenyalar que ambdues parts van eixir beneficiades d'aquest nomenament, ja que la monarquia va aconseguir el seu propòsit d'exercir més control sobre les oligarquies municipals del territori gràcies a la intervenció de Santàngel, a qui, per la seua banda, el càrrec de batlle general li va permetre apuntalar les seues bases econòmiques, com l'explotació de la sal i el petit senyoriu de Redovà, però també refermar la confiança de la monarquia en la seua persona, així com incrementar la seua projecció en aquestes terres, la qual cosa li va permetre configurar tota una xarxa clientelista al voltant de la institució que regia i de la seua nova condició de senyor.

76. ACA, RC, reg. 3667, f. 277v-278r (25 de febrer de 1492).

77. ACA, RC, reg. 3667, f. 267v (25 de febrer de 1492).

78. ACA, RC, reg. 3667, f. 264r (febrer de 1492).

79. El primer document que hem trobat en el qual apareix Pere Desprats com a lloctinent del batlle general es ACA, RC, reg. 3571 bis, f. 111v (28 de febrer de 1492).

80. Respecte a Jaume Desprats, germà de Pere, va ocupar la lloctinència entre 1512 i 1514. ARV, RC, reg. 145, f. 156v-157v (20 de febrer de 1512) i reg. 165, f. 52r-v (27 de març de 1514). Ara bé, a finals de 1515 ja trobem exercint aquest càrrec Miquel Desprats. ACA, RC, reg. 3.661, f. 207r-v (20 de desembre de 1515).